

O VIAȚĂ DEDICATĂ CERCETĂRII TEZAURULUI ISTORIC AL SATULUI ROMÂNESC

În ziua de 14 februarie 1991 a fost organizată, la Muzeul Satului din București, o întâlnire cu cercetătoarea octogenară Lucia Apolzan, una dintre cele mai arizate cunoscătoare a realităților etnografice ale satului tradițional românesc, ilustră reprezentantă a Școlii Sociologice de la București și participantă activă la investigațiile de teren desfășurate sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti.

Prezentăm în cele ce urmează alocuțiunea rostită de distinsa cercetătoare a cărei viață și activitate creatoare îndreptătesc pe deplin adagiul : Labor omna vincit improbus !

Mă găsesc în acest Muzeu al Satului, poposind acum la vârsta de 80 de ani, după îndelungate peregrinări în munți, unde am pornit tot dintr-un muzeu, la vârsta de 28 de ani. Privesc aniversarea de astăzi ca un simbol al activității mele, timp de cinci decenii, în cercetările etnografice de teren.

Experiența mea poate fi utilă cercetătorilor de astăzi și celor următori, pentru a dovedi că investigația pe teren a realităților materiale și spirituale, impune o pregătire științifică temeinică în etnografie și, totodată în disciplinele de convergență : geografie, istorie, arheologie, demografie, sociologie, filosofia culturii. Impunea, apoi, perseverența în cercetarea tematică, revenirea pe teren, verificarea datelor culese, intrare cu încredere și sinceritate în casele oamenilor, ceea ce se resimte prin pasiunea pe care o dovedești pentru cunoașterea modului de viață al familiei, al satului.

Muzeul Etnografie al Transilvaniei, din Cluj, condus de profesorul Romulus Vuia, a însemnat pentru mine chemare și îndemn pentru cunoașterea realităților de pe teren.

A fost să fie ca în vara anului 1939 să pot participa la cercetările sociologice din Munții Apuseni, în cadrul Institutului de Științe Sociale al României, de sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti. Două luni de vară în văile și pe culmile din zona versanților răsăriteni ai Apuseilor, în 43 de sate.

Pregătită pentru studierea portului popular și a industriei casnice textile în seminariile de etnografie, ca material tematic pentru doctorat, terenul cu complexitatea realității mi-a arătat că pentru înțelegerea fenomenelor trebuie să caut cauzele, factorii și interferențele care stau la baza

lor și ne explică forma, structura, funcționalitatea. Era necesară cunoașterea structurii satului și a gospodăriei, ținând seamă de mediul fizic, geografic, densitatea populației și mai ales ocupația, cu specială atenție asupra creșterii vitelor și agriculturii, ca surse de materii prime : lina și cinepa. Tocmai interdependența dintre fenomene m-a obligat să nu mă opresc la primul sat - - Ocolișul, din fostul județ Turda, unde echipa monografică și-a stabilit sediul. Am lărgit aria trecând prin toate satele din regiunea muntoasă pînă în satele din depresiunea răsăriteană. Toate elementele dovedeau că între așezările risipite pe înălțimi și satele adunate au fost continue legături.

Fiecare întrebare ducea la o dezlegare și aceasta la o deschidere cu noi întrebări. Zeci de fișe cu materialul observat și cel rezultat din convorbirile cu oamenii, zeci de fotografii și schițe ale uneltelor din industria casnică textilă și motive ornamentale ale portului popular, arătau că cercetarea realităților trebuie să privească fenomenele în corelație și în evoluția lor.

Pentru a-mi continua documentarea într-o serie de aspecte ce se desfășurau în timpul iernii, am folosit vacanța de Crăciun, revenind la Ocoliș în inima muntelui, lămurindu-mă asupra tehnicilor legate de războiul de țesut, care aveau loc atunci, și asupra păstoritului, specific fiind ca femeia să rămână iarna la colibă în zona superioară a muntelui, hrănind oile cu fînă lucrat acolo în timpul verii.

Pasionată pentru elaborarea studiului am trecut chiar din 1939 la prelucrarea materialului de teren, cu fișe sintetice și schițe, cu tabele statistice privind structura demografică.

Au venit însă încercările grele ale războiului. Am părăsit Clujul la 30 august 1940, refugiată din Transilvania de Nord. Universitatea clujeană a trecut la Sibiu. Trebuia să mă despart de Muzeul Etnografic, unde fusesem asistentă onorifică. Aparținind cu serviciul de Administrația județului Cluj, am fost repartizată ca salariată la București.

Și tocmai aici a fost să fie să primesc adăpost, din anul 1944, în Institutul Central de Statistică, tocmai în Direcția condusă de eruditul sociolog Henri H. Stahl, care organiza atunci, prin Serviciul Exterior, o nouă funcție de cenzor statistic în fiecare plasă, avînd ca prim obiectiv munca de teren. M-am îndreptat spre Munții Apuseni, ca cenzor statistic în plasa Cămpeni, din fostul județ Turda, cu dorința de a fi alături de satele cercetate în anul 1939 și a putea elabora lucrarea mea : *Portul și industria casnică textilă în munții Apuseni*. Doi ani, 1942 și 1943, am rămas statornică în satele de la izvoarele Arieșului, în inima Țării Moșilor, în Albaenul lui Horia, în Vidra lui Avram Iancu.

Terenul mi-a dezvăluit aici noi teme care trebuiau studiate : satele-erînguri ca structură, toponimie și mărime demografică ; pe de altă parte agricultura, la altitudine de 1000 metri, cu tehnici arhaice. Lucrînd cu oamenii din cele 13 comune mari, trecînd prin toate erîngurile, am putut strînge documentarea asupra structurii erîngului, fiecare avînd o toponimie distinctă. Ca rezultat prezentam 450 de erînguri, cu numărul gospodăriilor și al locuitorilor. Etnografia se baza pe statistica oferită de recensămîntul populației din anul 1944.

În timpul iernii, zilele și nopțile mi-au lăsat suficient timp liber pentru a elabora studiul asupra portului și industriei casnice textile, ajungând la 500 de pagini cu multe fotografii și schițe. Lucrarea fiind un rezultat al cercetărilor sociologice din vara anului 1939, am fost chemată de profesorul Dimitrie Gusti; lucrarea a constituit teza mea de doctorat din iunie 1943. Ca urmare, am revenit la București reluând serviciul la Institutul Central de Statistică, dimineața, iar după amiaza la Institutul Social Român, unde am preluat munca de corector pentru publicațiile sociologice.

Țara era în plin război, bombele cutremurau Capitala în vara lui 1944. Parte din salariați erau refugiați. Am rămas pe loc ducând la bun sfârșit tipărirea volumelor sociologice, între care și cartea mea: *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, apărută în 1944.

Am trimis un exemplar la Ocolis, cu dedicație familiei care mă găzduise în 1939. Răspunsul era un exemplu al integrării mele în mediul familiei, într-o reciprocitate de sentimente. Iată ce-mi scria Valeria Răduț, în iunie 1944:

„Doamnă dragă, am primit două scrisori, ne-am bucurat că te afli bine, sănătoasă, că tot vorbeam de dumneata că cine știe mai trăiești cu atita prăpăd ce a fost la București; mai vorbeam că di ce n-ai venit să stai la noi. Am primit și lucrarea, e de toată lauda, frumoasă și bine în toate amănuntele, ea și când ai fi trăit aici în toată viața”. Spuneam atunci:

În „Țara Moșilor”
ani trăit-am
singură, pribegă.
Moșilor și nuntților
dăruiți-le-am
viața mea întreagă.
De la munți și de la oameni
am învățat să nfrunt
arșița, gerul și furtuna,
să-mi străbat țara
și acasă să mă-nțorc
întotdeauna.

Atunci, în 1944, terenul etnografic nu mai era accesibil. Aveam însă biblioteca Institutului Social Român și colaborarea cu sociologia, în apropierea marilor personalități: Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl, Anton Golopenția. Publicațiile sociologice cu rezultatele cercetărilor interdisciplinare, cu o mare bogăție și varietate tematică, m-au atras în biblioteca Institutului Social Român. Am găsit necesară o lucrare bibliografică care s-a dovedit utilă și convingătoare: *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925—1945*, apărută în 1945. Rezultau cele 626 de sate cercetate cu lucrările respective și cu indicii pe autori, teme și sate. Vara anului 1945 a adus o scurtă revenire la cercetările de teren. Eminentul sociolog și statistician Anton Golopenția a condus o echipă formată chiar din colectivul Institutului Central de Statistică pentru o cercetare în satul Hodac din județul Mureș. Am participat, concentrată asupra portului popular, ca o continuare a studiului din Munții Apuseni.

Au urmat mulți ani cînd, pentru cercetările etnografice și sociologice, porțile au rămas închise. Institutul Social Român a fost desființat în 1948. În Institutul Central de Statistică s-a trecut la organizarea unei noi statistici cerută de conducerea statului, concentrîndu-mi și mie întreaga activitate pentru organizarea statisticii industriale necesare economiei planificate.

Liniste n-a fost să fie. Nu mai erau posibilități pentru cercetarea realității rurale. Convulsiunile social-politice acționau distructiv în 1950. Cîstigarea existenței era și ea în derută. Mi-a rămas o singură cale, aceea de muncitoare într-o uzină textilă, unde am lucrat doi ani începînd din 1952.

După vechiul proverb „O nenorocire nu vine niciodată singură”, în timpul viscolului din februarie 1954, am suferit fractura piciorului rămînînd imobilizată în gips și în cîrje timp de un an.

Spuneam atunci :

Stul om,
trebuie să merg
fără încetare, fără liniște
mereu înainte.
Trebuie să pot. Într-adevăr
pot să-mi adun lacrimile în pumni,
să le beau otrava ;
pot întinde mîinile-mi care ard,
două flăcări ... ruguri în pustiri ;
cu mîinile arzînde pot rămîne
fără să mă-nevoi, fără să mă elatin.
Pot fi rostogolită
.. ca o piatră de stîncă,
pot fi zvirlită.
Nu voi fi strivită.

Aveam un suport moral și intelectual : convingerea că cercetarea și cunoașterea realităților economice, sociale și spirituale este o necesitate generală a însăși civilizației și culturii.

Într-adevăr, pentru mine a ieșit la lumină prin construcția hidrocentralei de la Porțile de Fier. Academia Română a organizat o cercetare multidisciplinară în această zonă, timp de cinci ani, 1967—1971. Am participat cu avînt, ca pensionară. La vîrsta de 57 de ani aveam libertate deplină pentru a reveni pe teren cu întreaga și vechea mea pasiune pentru cunoașterea altor aspecte ale așezărilor. Mă aflam acum la întîlnirea celor două coordonate ale României : Carpații și Dunărea. Am regăsit și aici sate risipite pe înălțimi, ureînd pe culmi în Munții Almăjului din Banat, și în Munții Mehedințului din Oltenia. Aveam o nouă dovadă a funcționalităților satului risipit și a sălășelor din hotar, ca potențial economic și demografic pentru așezările adunate, și însemnătatea lor pentru navigația pe Dunăre în cataracte. Puteam spune :

La noi în Carpați,
om, munte, fluviu,
puternici frați.

Tot atunci a apărut alt eveniment important : organizarea, în septembrie 1969 a „Primului festival și concurs internațional de folclor”, împreună cu Sesiunea de comunicări științifice : „Creația populară în contemporaneitate”. Era în conducerea organizatorică o personalitate de seamă a folcloristicii românești, profesorul Mihai Pop, cu care colaborasem în cercetarea satului Hodac în anul 1955. Păstrasem materialul cules atunci și pentru a-l întregi, am plecat din nou la Hodac cercetând evoluția portului în aceste două decenii. Am prezentat comunicarea în timpul sesiunii ținută la București, publicată mai târziu în Anuarul Muzeului Etnografie din Cluj. Unele lucrări elaborate ca rezultat al cercetărilor din zona Porților de Fier au fost publicate tot mai târziu în Anuarul Muzeului județean din Caransebeș.

Cercetarea așezărilor din zona carpatică și multele dovezi ale arheologiei privind urmele daco-romane, m-au îndemnat să trec în Munții Orăștiei cu vechile cetăți dacice. La 60 de ani, cu o pensie de 2000 lei, am trecut pe Platforma Luncanilor pentru cercetarea așezărilor risipite, cărora le-am consacrat mai bine de un deceniu.

Platforma Luncanilor cu cele 6 sate risipite la altitudinea de 900 metri era expresia etnografică a cetăților dacice de la Costești Blidaru, Piatra Roșie, Grădiștea de Munte. Arheologia aducea dovezi ale unei culturi bimilenare, etnografia avea să analizeze formele vii, concrete ale evoluției așezărilor până în prezent. Și aici așezările, gospodăria și casa trebuiau studiate în interdependență cu fenomenele economice, sociale, cu relații între gospodării și între sate, cu largă rețea a căilor de circulație pe drumuri vechi și noi, pe plaiuri de munte. Toate aspectele dovedeau că aceste sate formau comunități sociale bine încheiate, cu vechi tradiții, consolidate în decursul timpului în lente evoluții, asigurându-le statornicia și dăinuirea. Aspectele spirituale axate pe momente ale anului agricol, ilustra buna organizare a satului, a activității economice — creșterea vitelor și agricultura — cu prosperitatea economică a gospodăriei. Obiceiurile, credințele, miturile erau forma vie, corespunzătoare dovezilor arheologice. Satul risipit nu mai era un reliet și nici un izolat cultural, cum păruse a fi la o sumară apreciere, ci un tip de sat cu funcții economice și demografice, bine stabilite, cu toate condițiile de viață în spațiul carpatic, bogat în pășuni și fânețe necesare gospodăriei agricole.

Și aici s-a dovedit rolul pe care îl au muzeele pentru sprijinirea cercetărilor științifice. Muzeul județean din Deva organiza sesiuni de comunicări științifice, cu o largă participare. Dacă vara întrecăgam pe teren, iarna elaboram studiile pe capitole, privind așezările și gospodăria, ocupațiile, arhitectura.

Interesul pentru aspectele cu valoare documentară a Platformei Luncanilor creștea. Sculptorul Nicolae Adam organiza în anul 1978, la Muzeul de artă populară din Orăștie, pe care îl conducea, o expoziție cu fotografii. În fața panoului cu fotografia staurului rotund cu acoperiș conic, se opri arheologul Ioan Glodariu din Cluj, găsind în această construcție sistemul acoperișului la construcțiile circulare din piatră ale dacilor. Arhitectura vie a servit ca model pentru lucrările de protejare a cetăților dacice. Etno-

grafia, arheologia și muzeele colaborau. Studiul apărut în „Sargetia”, Anuarul Muzeului județean din Deva, a atras atenția profesorului Ioan Godea, atunci la Muzeul Banatului din Timișoara, care îmi scria la 25 aprilie 1982 : „Construcția arhaică a staurului rotund este o descoperire cu totul excepțională pentru cunoașterea arhitecturii populare românești”.

Sesiunile Muzeului județean din Deva concentră specialiști în diferite discipline, cercetători, profesori, atrăgând și mulți scriitori. Cunoșcându-mi studiile, scriitorul Horia Stanca m-a chemat în Cenaclul literar „Tudor Vianu”, unde aspectele folclorice cu vechi credințe mitice, prezentate literar, au fost primite cu mult interes, unele publicate în revista Cenaclului.

De la Revista „România pitorească” din București, scriitorul Valentin Hossu Longin, ascultându-mi comunicările la sesiunile Muzeului județean din Deva, era interesat de urmele cetăților dacice și de aspectele tradiționale din așezările de pe înălțimile carpatice. Găsea necesar să fie adunate într-un singur volum toate cercetările de-a lungul a cinci decenii : Munții Apuseni, zona Porților de Fier și Platforma Lancașilor. Trecând la acțiune s-a adresat Editurii științifice ducând oferta de a mi se publica volumul.

Predat Editurii științifice în anul 1982, volumul *Carpații – tezaur de istorie* a ieșit la lumină prin competența istoricului Ioan Opris, în anul 1987, atunci când se manifestau intenții de a se desființa aceste așezări.

Tot ce ne-a fost dat în seamă
s-a născut din chin :
pruncul dintr-o mamă,
perla dintr-o rană.
Din tot ce avem
doar flacăra de adevăr inserie
neinvinsa ei tărie.

Și prin lumina adevărului, cartea *Carpații – tezaur de istorie* a fost premiată de Academia Română la sfârșitul anului 1990.

Spun toate acestea la întâlnirea de la Muzeul Satului, din ziua de 14 februarie 1991, organizată din inițiativa directorului Ioan Godea, competentul și dinamicul conducător, întâlnire primită cu entuziasm de întregul colectiv muzeal.

Le mulțumesc tuturor, cu bucuria întâlnirii a trei generații : cea vîrstnică, octogenară sau în pragul ei, cu generația matură în plin avînt creator, și cu generația tină, implinind împreună acest zbuciumat secol XX, pentru ca forța vitală să poată intra în al treilea mileniu, formînd cadrele de cercetători ai satului, îmbogățind muzeul cu valorile arhitecturii și ale artei tradiționale și, în continuare, studiarea științifică a modului de trai al poporului român, cu toate mutațiile ce au loc în mediul rural, continuînd un bogat trecut istoric românesc în spațiul carpato-danubian-pontic.

LUCRĂRI PUBLICATE

Cercetări etnografice în Munții Apuseni („Apulum”, I, 1939—1942), Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni (București, 1944, 250 pag.), Observații asupra ocupațiilor agricole în Munții Apuseni („Apulum”, II, 1943—1945), Sate-eringuri în Munții Apuseni. Observații asupra așezării lor sociale („Sociologie românească”, an. V, nr. 1—6, 1943—1945). Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925—1945 (preambul D. Gusti, București, 1945, 150 pag.), Populația eringurilor din plasa Cîmpeni, județul Turda, în anul 1941. Contribuție la problema așezărilor răzlețe din Munții Apuseni („Analele Institutului de Statistică al României”, III, București, 1948), Relațiile economice din anul 1907 într-un sat din fostul județ Vlașca („Revista de statistică”, 3, 1957), Problema cercetării monografice a satelor în discuțiile Consfățuirii Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române („Revista de statistică”, 9, 1957), Consemnări etnografice despre două așezări din zona preorășenească a Orșovei (Academia Română, Grupul de cercetări complexe Porțile de Fier, seria etnografie, „Comunicări”, Craiova, 1969), Elemente de structură și morfologia așezărilor (în Atlasul complex Porțile de Fier, București, 1973), Forma arhaică de populare a zonei montane de la Porțile de Fier („Anuarul Muzeului Etnografie al Transilvaniei”, 1975), Evoluția unor elemente ale portului din Hodac, județul Mureș („Anuarul Muzeului Etnografie al Transilvaniei”, 1976), Platforma Luncanilor. Aspecte ale vechimii și continuității așezărilor („Sargetia”, XIII, 1977), Gruparea așezărilor în funcție de evoluția economică și socială. Zona Porților de Fier între Baziaș și Drobeta Turnu Severin („Studii și comunicări de etnografie-istorie”, Caransebeș, 1979), Elemente comune și diferențe specifice zonale în structura așezărilor de tip risipit. Platforma Luncanilor, jud. Hunedoara („Sargetia”, XIV, 1979), Aspecte etnografice de pe Platforma Luncanilor — complex etnic cu caracter unitar („Sargetia”, XV, 1981), Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici și simboluri legate de anotimpurile anului agricol specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncanilor („Sargetia”, XVI, 1983).

Activitatea editorială a profesorului Dimitrie Gusti (în vol. „Dimitrie Gusti — Studii critice”, București, 1980).

Carpații, tezaur de istorie (București, 1987, 381 pag.)

Năzuințe și împliniri în activitatea cercetărilor etnografice de teren (în curs de publicare)